

Ewelina Zając, *Toponimia powiatu tureckiego. Słownik nazw*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, 118 s.

Podążając w czerwcowe sobotnie przedpołudnie 2017 r. do krakowskiej księgarni, doświadczałem dwu przeciwstawnych uczuć. Z jednej strony, nauczony wieloletnim doświadczeniem, obawiałem się o jakość opracowania książki o skądinąd obiecującym tytule, z drugiej — miałem nadzieję na poważniejszy impuls materiałowy w poznawaniu nazewnictwa tego słabo dotąd zbadanego obszaru. Rychło obie te intuicje znalazły potwierdzenie w rzeczywistości.

Naturalny punkt odniesienia dla recenzowanej książki stanowią wydane w 1995 r. „Nazwy terenowe w północno-zachodniej części województwa konińskiego” Józefa Chojnackiego, przynoszące nazewnictwo z przeciwległej części dawnego województwa. Porównanie wypada na niekorzyść książki E. Zając w prawie każdym aspekcie, choć nie wiemy, na ile sprowadzenie części słownikowej do postaci wydanej drukiem było koniecznością wynikającą z narzuconych ograniczeń objętościowych. Pod jednym wszakże, istotnym względem recenzowane opracowanie góruje — o ile lektura Chojnackiego przygnębia wrażeniem, że na badanych terenach z dawnego nazewnictwa terenowego nie pozostało prawie nic, o tyle subiektywne odczucia po zapoznaniu się z materiałem „Toponimii powiatu tureckiego” są zupełnie odmienne. Ktoś, kto — jak piszący te słowa — miał okazję zapoznać się z zachowanymi materiałami koordynowanej z Poznania eksploracji UN-owskiej z początku lat sześćdziesiątych XX w., musi dojść do wniosku, że została ona (a wrażenie takie powraca przy wielu innych powiatach różnych województw) w widowskowskim sposobie „położona”, zarówno z punktu widzenia dotarcia do informatorów posługujących się gwarą, jak i przede wszystkim stopnia dokładności zebrania nazewnictwa rzeczywiście używanego w terenie. Podobnie wypada konfrontacja z aktualnie dostępnymi zbiorami „Państwowego rejestru nazw geograficznych” z tego obszaru. W tym sensie praca, wraz z niektórymi innymi, przywraca sens prowadzonym aktualnie pracom zbierackim, badaczom toponimii zaś nadzieję, że ich baza materiałowa może jeszcze zostać wydatnie powiększona.

Autorka oparła się przede wszystkim na eksploracji własnej, prowadzonej w latach 2010–2012 (195 informatorów), choć wykorzystła także pracę magisterską M. Skubiszewskiej o nazwach terenowych gminy Tuliszków, napisaną na UAM pod kierunkiem B. Walczaka. Wykorzystała ponadto opracowania ojkonimów (Zajączk I–II; NMPol), bliżej niesprecyzowane dane kartograficzne (mapy topograficzne i katastralne) udostępnione przez Sławomira Piątkowskiego¹ oraz opracowania S. Kozierowskiego (te ostatnie jednak, jak zobaczymy, niekonsekwentnie). Nie skorzystała natomiast, co łatwo sprawdzić, z istniejących syntez hydronimii tego obszaru (por. Rieger, Wolnicz-Pawłowska, 1975, s. 231–233, odcinki 15–17; Wolnicz-Pawłowska, 2006); o innych brakach źródłowych i ich konsekwencjach zob. niżej. Opracowanie zawiera około 2 tys. haseł (mniej więcej 100 stron słownikowych po około 20 haseł na stronie).

Prezentacja materiału nie spełnia jednak wymagań stawianych opracowaniom źródłowym. Hasło składa się z postaci hasłowej i zapisu gwarowego oraz charakterystyki obiektu z lokalizacją w obrębie wsi i gminy. Brak informacji o chronologii ojkonimów — nie odróżniono w żaden sposób nazw nowszych (XIX–XX w.) od wczesnośredniowiecznych, uściślenia lokalizacji w obrębie wsi, a nade wszystko informacji o warunkach pozyskania nazwy (jako że nie wszystkie pochodzą

¹ Mam niejasne uczucie, że właśnie ten materiał, pochodzący częściowo może nawet z przełomu XIX i XX w., w decydującej mierze ukształtował wrażenie archaiczności zbioru.

z eksploracji terenowej) i jakiegokolwiek informacji gramatycznej (rodzaj gramatyczny, formy przypadków zależnych, ewentualna nieodmienność całości). W niektórych wypadkach (np. gdy nazwa ma potencjalnie postać przydawki dopełniaczowej pochodnej od nazwy osobowej podanej w haśle w mianowniku jako etymon) możemy się domyślać nieodmienności, a przecież powinno być odwrotnie (z racji nieodmienności wnioskujemy o strukturze dopełniaczowej itp.).

Drugim poważnym problemem pracy są zapisy gwarowe. Zaprezentowano je dla absolutnie wszystkich nazw, mimo że część z nich pochodzi jedynie ze źródeł historycznych. Otrzymało taki zapis zagadkowe <Sencze>² (Zajączk II 86 s.v.), znane z pojedynczego zapisu z 1357 r. („gwar. *señče*”), a także *Chrząbnica* („gwar. *xšũmbńica*”), jednokrotnie zaświadczony w 1467 r. wariant nazwy *Chrząblice* (zob. NMPol II 69 s.v.). Przy kilku innych stwierdzono, że nie są aktualnie odnoszone do żadnego obiektu. Nasuwa się zatem pytanie, jaką drogą te przekazy gwarowe zostały pozyskane. Mamy tu w istocie jedynie dwie możliwości — albo Autorka wygenerowała je sama, albo poprosiła o to informatorów, którzy o istnieniu tych nazw w przeszłości dowiedzieli się po raz pierwszy od E. Zajęc. Komentarz wydaje się zbędny.

Praca, przynosząca materiał z każdej właściwie wsi powiatu, stanowiłaby cenne uzupełnienie „wysokorozdzielczych” zbiorów, jakimi rozporządza polska dialektologia. Niestety, pojawiają się zastrzeżenia co do wiarygodności tych danych. System fonologiczny gwar powiatu wyłaniający się z zapisów mikrotoponimów jest zaskakująco zwarty i częściowo archaiczny, sprawia jednak wrażenie sztucznie wymodelowanego i ujednoliconego. Charakteryzuje go całkowity³ brak śladów odrębności *ã*, rzadkość *ũ* (głównie, choć nie tylko <uN>⁴ i występowanie — nie tylko przed nosową — częściowo odrębnych refleksów pochylonego *é* (oznaczanego jako *ŷ* po twardej oraz *i* po miękkiej, z jednym bodaj⁵ wyjątkiem w postaci *Dźybna* z Tuliszkowa) w większości wsi powiatu⁶. Dalszą uderzającą cechą jest całkowity (100% zapisów) brak śladów prelabializacji *o* śródgłosowego (także po wargowej i tylnojęzykowej), kontrastujący z prawie bezwyjątkową prelabializacją nagłosowego **o*-, ale także **u*- (!). System ten nie zgadza się ani z zapisami UN-owskimi (UNMasz C, kolumna „Nazwa gwarowa”), wykazującymi prawie całkowite przesunięcie w kierunku polszczyzny ogólnej⁷, ani z istniejącymi, choć nie w każdym szczególe wiarygodnymi czy dość

² Biorąc pod uwagę: 1) wieloznaczność <S->, 2). dwuznaczność <en> i 3) wieloznaczność <cz>, zapis ten teoretycznie dopuszcza kilkadziesiąt (np. $6 \times 2 \times 3 = 36$) różnych lekcji.

³ Znak *ã* pojawił się tylko (i nieoczekiwanie!) w nazwie *Koꝛo Prãmu*, wywodzonej od *ap. prom*. Zapewne mamy tu do czynienia z błędem (*ã* zamiast *ũ*?).

⁴ Widoczna jest wyraźna korelacja takiej notacji gwarowej z wypadkami, gdy Autorka zdecydowała się na standaryzację z *o* jasnym. Czyżby był to sposób radzenia sobie z dysonansem poznawczym między rzeczywistym brzmieniem z *u* i etymologizującą standaryzacją?

⁵ Drugim byłoby może *Wdolenie*, gwar. *vdolŷńe* (łąka w Ewinowie, według E. Zajęc od wyrażenia *w dole*), które sprawia jednak wrażenie wyrażenia przyimkowego **W dolinie*, przekształconego przez jakąś hiperkorekcję lub błędnie zapisanego.

⁶ Formy takie podano z Brudzyna, Bratuszyna, Przykony, Gąsina, Galewa, Chrząblic, Wieszintowa, Dąbrowy, Chocimia, Cichowa, Miłaczewka, Kozubowa, Psar, Wyszyny, Polichna, Olesina, Miłkowiec, Janowa, Kwiatkowa, Pęczkierzewa, Dziadowiec, Piekar, Rzymaska, Radyczyn, Trzysmsz, Posoki, Skarżyna-Kolonii, Wichertowa, Żeroniczek (abstrahując od sekwencji *ŷN*). Formy, gdzie *é* było kontynuowane jako *y*, pochodziły z Posoki, Grzymiszewka, Trzysmsz, Grabowca, Tarnowej, Wróbliny, Ewinowa, Rzymaska, Boleszczyna, Krępy, Kun. Pełnej komplementarności zatem nie obserwujemy.

⁷ Celowy ogląd zapisów tej rubryki, dokonany na potrzeby niniejszej recenzji, wykazał, że prelabializacja *O*- w nagłosie została zanotowana tylko w dwu nazwach (*Uopatuwek* s. 42, *Uotiki* (sic!) ‘Otoki’ s. 46), *U*- w jednej (*Uugory*, s. 10). W jednym wypadku próbowano oznaczyć odręb-

precyzyjnymi, syntezami gwarowymi (Dejna, 1973, 1981; Bąk, 1986). Różni się od nich bardziej niż materiał J. Chojnackiego z 1995 r., pochodzący wprawdzie z innej części dawnego woj. kołńskiego⁸. Najbardziej dyskusyjną kwestią jest odróżnianie *y* i *ŷ*. Jak się okazuje, użycie koreluje prawie w 100% z przyjętą w słowniku standaryzacją nazw: nazwy ustandaryzowane z *e* mają *ŷ* w zapisie gwarowym, nazwy ustandaryzowane z *y* mają *y*. W imię tej konsekwencji autorka nie zawahała się standaryzować niezgodnie z duchem polskiego języka literackiego (por. *Dźyбно* jako postać hasłowa wobec gwarowego zapisu *Żyбно*). Natomiast dystrybucja *e* i *ŷ* nie koreluje z etymologią; niewątpliwym przykładem jest *Przytnica*, kontynuująca, jak wiadomo, prapostać **perčьnica*, kolejnym — wspomniane *Dźyбно* (brak sekwencji *dźy* w polszczyźnie literackiej i ogólnej wynika właśnie z niemożności wygenerowania ciszącej przez następujące etymologiczne *y*). Innymi przykładami zmiany *é* > *y* wydają się *Drymka* ~ *Drynka*, *Przysowy* (zob. niżej), *Przysiek* (w książce wywiedziony wprost od czasownika *przysiec*).

Komentując nietrafione standaryzacje wynikające z błędnej etymologii lub jej braku, wytknąć należy przede wszystkim niewłaściwe opuszczenie członu *Pole* przy nazwach pól o strukturze grup atrybutywnych z przydawką dopełniaczową. Jest to niezgodne nie tylko z dotychczasową praktyką innych badaczy, ale także z rzeczywistym uzusem i sposobem standaryzacji nazw o podobnej strukturze (w praktyce człon ten zwykle nie ulega przeciw elizji). Innymi błędami będą brzmienia *Grzęby* (zamiast *Grzępy*, jak podpowiada zapis gwarowy), *Kawęczyn* (forma gwarowa wskazuje na *Kaweczyn*, z licznymi odpowiednikami beznosówkowymi, por. NMPol IV 377–382), *Buliego* (na podstawie zapisu gwarowego *Bul'igo*; taka standaryzacja sugeruje mianownik **Bulii* [bulji] zamiast wysuniętego jako etymon *Buli*). W przypadku nazwy *Kantar(k)a* (gw. *Kanturka*, UNMasz C 10 *Kantorka*) wątpliwa jest i standaryzacja, i etymologia. Niezrozumiale standaryzuje Autorka nazwę *Żyła* na podstawie gwarowego *Żyła*. W słowniku znajdujemy hasła *Podlubojce* i *Podlubojec* z przypisanymi formami gwarowymi *Podoboŷce*, *Podoboŷec*, objaśnione jako derywaty nazwy *Lubojce* w Brudzewie (zob. niżej). Ani forma, ani odległość względem Brudzewa nie upoważnia do łączenia ich w jedno gniazdo⁹. Zamiast *Regana* powinno być chyba *Reagana* (dopełniaczowa nazwa pola od przezwiska gospodarza, powstałego zapewne w latach osiemdziesiątych). Hasło *Potreby* ustalono na podstawie niezbyt jasnego brzmienia *Potrŷpy*. Wreszcie zamiast postaci hasłowej *Makówkowego* powinno — skoro etymonem ma być antroponim *Makówka* — widnieć chyba **Makówkowe* (dopełniacz **Pola Makówkowego*).

W pracy można zauważyć posługiwanie się fikcyjnymi wyrazami. Autorka wskazuje odpowiednie hasła słowników, ale podawane przez nią znaczenia bywają rekonstrukcjami (czego nie oznaczono). Dotyczy to znaczenia *przydział* 'ziemie po dokonaniu podziału', rzekomo podawanego przez SW VI 79 (*Przydziały*), a także *łata* (?) 'przen. o kawałku pola, łąki' (rzekomo SW II 799, u E. Zając s.v. *Łatki*). Podobnie nie ma w SW VII 321 (*Upędy*) wyrazu *upęd* 'wykonanie wyrobiska' (sic!). Zmusza to czytelnika do każdorazowego sprawdzania, czy rzadkie znaczenie topograficzne istotnie jest dokumentowane przez wskazywane źródło.

Autorka nie wykorzystała dwu ważnych źródeł, mianowicie materiałów eksploracji UN-owskiej (co częściowo zrozumiałe z racji braku przed 2014 r. dostępu do zachowanych matryc

ność barwy typu *ŷ* (*Uéńk* (Piekarski), s. 26). Barwę rozłożonych nosówek prawie zawsze notowano w zgodzie ze stanem ogólnopolskim (*eN*, *oN*).

⁸ J. Chojnacki notował *ŷ* tylko przed nosową, uwzględnił prelabializację **o* po wargowych i tylnojęzykowych. Ponadto notował dyftongoidy nawiązujące do centralnej Wielkopolski, w gwarach dzisiejszego pow. tureckiego najpewniej niewystępujące.

⁹ Należy rekonstruować **Obojce*, **Obojce* : **ob(v)ojb* w prawdopodobnym znaczeniu 'meander rzeczny', por. ojkonim *Obojna* ~ *Obojnia* w Tarnobrzesciem (NMPol VIII 14 s.v. *Obojnia*), w miejscu z widocznymi na mapie zarysami starorzeczy.

i maszynopisów) oraz — co usprawiedliwić trudniej — również plików „Państwowego rejestru nazw geograficznych” i sprzężonej z nimi ortofotomapy Geoportalu. W niektórych wypadkach sięgnięcie do tych źródeł pozwoliłoby inaczej spojrzeć na etymologie niektórych nazw. Na przykład *Drymka*, podawana jako polana w Tarnowej, w PRNG (ortofotomapa) figuruje jako *Drynka*, co zaraz nasuwa myśl o związku z oboczną gwarową formą nowszej nazwy ‘drenu’, w tej części Polski znanej jako femininum *dryna* (por. SGP VI/3 277, s.v. *drena*). Na Geoportalu nazwę przypisano skrzyżowaniu leśnych dróg, położonemu bezpośrednio przy niewielkim cieku, który — o ile został skanalizowany za pomocą betonowych czy ceramicznych elementów regulacyjnych (można to chyba sprawdzić w terenie) — mógł stanowić pierwotny denotat i punkt wyjścia nazwy. *Łaziewna* w UNMatr C 31 (i UNMasz C 48) figuruje jeszcze jako *Łaziebna*, co pozwala łączyć ją z bartniczym terminem *łaźba* (pszczoł). *Oszczyblik* (lasek w Cisewie), wbrew Autorce, jest oczywistym, może celowym (eufemizacyjnym) zniekształceniem częstego w środkowej Polsce pierwotnego *Oszczywik* (tak jeszcze UNMatr C 26 — las w Cisewie). Nazwa *Lubojce* (pole w Brudzewie) nie pochodzi od stpol. imienia *Luboj*, lecz stanowi nierregularne zniekształcenie (zanik interwokalicznego w i konsonantyzacja i) wcześniejszego brzmienia *Lubowice* (taką nazwę pól w sąsiadujących od południa Krwonach notuje jeszcze UNMatr C 6). Autorka standaryzuje jako *Upola* nazwę pól między Sarbicami i Radyczynami, a tymczasem na wykorzystanej przez Kozierowskiego starszej mapie (zob. Koz VII 198) w niedalekich Skotnikach (na przeciwległym brzegu Warty) widnieje nazwa <*Upale*> (zapewne pro *<*Upale*>); ta standaryzacja może bazować na dawniejszym stanie gwary, pozwalającym precyzyjnie odróżnić *o* i *â*, por. zresztą też *Upale*, ojkonim w Łęczyckiem, znany od 1388 r. (Zajączk II 161), który można traktować jako inny ślad zanikłego apelatywu w tej części Polski.

Błędne jest też objaśnienie nazwy *Łowigóra* jako oryginalnego złożenia. Rzut oka na ortofotomapę Geoportalu przekonuje, że obiekt o tej nazwie może znajdować się między *Łysą Górą* i *Łowiguzem*, co nasuwa myśl o kontaminacji obu tych form, wydającej etymologicznie bezsensowną strukturę *Łowigóra*. *Ubigórka* (sic! gw. *uǔbigurka*) uznana została za nazwę niejasną; Autorka nie wiedziała, że podczas eksploracji UN-owskiej nazwa ta została zanotowana jako zestawienie *Luby Górka* (cz. Będziechowa), z niezależną odmianą każdego członu (dop. *Lubów Górki*. zob. UNMatr C 36; jako osobny obiekt źródło podaje *Luby*, występujące też u E. Zajęc). Zaszło tu zatem przekształcenie zestawienia w złożenie typu *bożymęka*, może przez efemeryczne stadium przejściowe **Lubia Górka* (por. w UNMatr C 35 nazwę *Łąki Koprusze* wobec *Koprusza*, notowanego przez E. Zajęc i także UNMasz C 45).

Spośród nazw uznanych (implicytnie!) za nieodmierne przydawki dopełniaczowe pochodne od nazwisk wątpliwości budzą *Kromeka* — ani zachowanie *e* w dopełniaczu nie jest oczekiwane, ani odpowiedniego nazwiska (*Kramek*, *Kromek?*) nie znajdujemy w dzisiejszym powiecie tureckim, a także *Glor* (nazwisko *Glor* tylko w Łodzi). *Goleszczyna* pochodzi chyba od nazwiska *Golewski*, znanego m.in. w Koninie i Kaliszu, a także w Łodzi i w pow. pabianickim, nie od cytowanego za SSNO (!) antroponimu *Golesz* (dziś nazwisko na Podkarpaciu i we Wrocławiu oraz Gdyni).

Do najciekawszych nazw terenowych należą:

Czarówka (cz. Tarnowskiego Młyna), notowana też w UN C i PRNG, nazwa wywiedziona od apelatywu *czary* („wg mieszkańców w tym miejscu ukazywały się duchy”). Jednakże toponimia północnego Mazowsza (co w pełni ukazały dopiero materiały UN-owskie, choć znane są także nazwy historyczne) gwarantuje funkcjonowanie wyrazu toponimicznego *c(z)ar*, dotąd niedostrzeżonego przez toponomastów i nieopracowanego monograficznie, tworzącego tam kilkadziesiąt odrębnych gniazd nazewniczych. Można ostrożnie zestawiać ten wyraz z praśl. **čara*, częściowo zaświadczone w znaczeniu ‘granica’ (czeski, słowacki, dolnołużycki, zob. SP II 112, s.v. *čara* I.). W pozostałych częściach Polski — o ile wiadomo — nazwy na *C(z)ar-* nie tworzą wyraźnych skupień struktur nazwotwórczych uważanych za typowo odapelatywne.

Debloty (pole w Brudzewie), wyprowadzane od czasownika *beblać*. Struktura *Deblot-* znajduje dokładny (z drugorzędną różnicą fleksyjną) odpowiednik w pow. jędrzejowskim, gdzie zanotowano *Deblota -ø*, pole i łąki w Zalesiu (UN XXI 41). Rekonstruowałbym zatem **dъbъlot-*, wyprowadzając taki wyraz od apelatywu **dъbъlъ* ‘ul dębany’, wcześniej może ‘barć’ (apelatyw zaświadczony leksykalnie w słowackim, w toponimii także na czeskim i polskim¹⁰ obszarze językowym), którego istnienie niesłusznie kwestionowałem przed laty, próbując sprowadzić cały materiał do zapożyczenia **kъbъlъ* (Babik, 2003, tam materiał słowacki).

Dziebno, gw. *Żybno* (las w Grzymiszewie) — dla Autorki nazwa niejasna. Zawiera ona jednak formalnie archaiczny środek nazwotwórczy (*-no*) i tłumaczy się w związku z apelatywami topograficznymi znanymi w słowiańskim (SP III 107): ros. gwar. *děb* ‘koniec, skraj, oddalone miejsce’, *děba* ‘licha, nieurodzajna ziemia’, bułg. *pridebno* ‘złe miejsce, nawiedzane przez duchy’. W SP wyrazy te pomieszczoneo na hasło **dēbomъ*, co jest dyskusyjne z racji zaświadczonego w nich przegłosu (normalnie niezachodzącego na wokalizmie **ě*). Mniej prawdopodobne sprowadzenie nazwy do prapostaci *Dziēbrno* < **Dьbrъno* (musielibyśmy założyć wzdłużenie jeru i uproszczenie grupy spółgłosek).

Łagwy (łąki w Ogorzelczynie) — mimo zapisanego brzmienia *łakfy*: Autorka zdecydowała się na taką standaryzację i łączenie z apelatywem *łagiew* (raczej za pośrednictwem nazwy osobowej). Zmuszałoby to do ryzykownego założenia o trójstopniowej ewolucji gen. pl. **Łagiew* > **Łagw* (tu ubezdźwięcznienie w **Łakf*) > **Łakwów*. Niewykluczone jednak, że mamy tu do czynienia z hiperpoprawnym zastąpieniem *o* przez *a*, pierwotnym brzmieniem **Łokwy* i pierwszym północnosłowiańskim śladem znanego w południowosłowiańskim apelatywie hydrograficznego **loky-ъve* (osnowa na **-ū-*), którego obecność w znanych wcześniej północnosłowiańskich zbiorach nazwicznych kilkakrotnie (m.in. Babik, 2012, s. 373) miałem okazję kwestionować w polemice z J. Udolphem (1979, s. 514–519).

Opary — Autorka cytuje nazwę w postaci *upary* (łąki w Koźminie) i standaryzuje jako *Opary* (podobnie UNMasz C 22, gdzie *Opary* widnieją w obu kolumnach). Nasuwa to wątpliwości co do rzeczywistego pierwotnego brzmienia nazwy. Gdyby *Upary* były mimo wszystko starsze, należałoby je zestawiać ze znanym na Smoleńszczyźnie apelatywem *uparina* ‘pole ugorujące’ (SRNG XLVII 237–238).

Pachawy, gw. *piъxavy* (łąki w Smulsku, zapewne pl.), w sposób nieuzasadniony wywodzone od nieznanego w powiecie nazwy osobowej *Pach* (czemu zaprzecza także sama budowa nazwy). Być może mamy tu ślad apelatywu związanego z rodziną **pox-* : **puch-* (*puchnąć, pęcherz*), a więc określenie wybrzyszenia. Zastanawia refleks długiej nosówki mimo dołączenia formantu *-awa*.

Podstodowie (las w Marianowie-Kolonii) — bodaj najciekawsza nazwa w nowym materiale E. Zając. Autorka objaśnia ją, wywodząc od wyrazu *stodola*, co niepoważne ze względów formalnych. Nazwa wskazuje na pobliskie, niezawidzane bezpośrednio **Stodowie*, co przypomina *Stodzewie*, dawną nazwę lasu (dziś ojkonim *Stodzew* nad górnym Świdrem), zatem **Stodovъje* : **Stodovъje* (> **Stodjevъje*; oboczność twardo- i miękkotematowca). Nazwa znajduje nawiązania w apelatywie **stodъ*, rekonstruowanym na podstawie słoweńskich gw. *studòr, stodòr* ‘skała’ (i nazwy połabskich Stodoran), czeskiego ojkonimu *Stod*, do których dodać można staroruskie *stodъ* ‘posąg’ i nowsze gwarowe *stóda* ‘ikona itp.’ (por. Babik, w druku). Wyjściowe **stodъ* (pierwotnie może przymiotnik) mogło pochodzić od **stʰa-* (stopień zanikowy pierwiastka **stʰā-* ‘stanać; stać’) i mieć znaczenie ‘stojący, wnoszący się w górę’ (skąd znaczenia ‘wysoka skała’ i ‘słup, pień drzewa’). Z nazewnictwa polskiego należy tu może także *Stodówka*, zapisana pod koniec lat pięćdziesiątych nazwa głównego potoku w Skawcach (UN XVI 47), zapewne derywat zanikłego onimu. Stała obecność morfu *-ov-* w nazwach polskich w połączeniu ze szczytkową dokumentacją

¹⁰ Uroczysko *Debły* w Puszczy Kampinoskiej (PRNG).

apelatywu nie wyklucza jego przynależności do osnów na *-u-. Brakuje jedynie jednoznacznego potwierdzenia pierwotności *o w naszej nazwie (niemniej, formalnie zbliżone *stado* miewa w polskich przekazach przeważnie refleksy *a* jasnego).

Porosie (pole w Brudzyniu), wyprowadzane od wyrażenia przyimkowego *po rosie*. W leksyce słowiańskiej znane są jednak wyrazy łączące oba morfemy już na płaszczyźnie leksykalnej. W gwarach ros. notowano apelatyw *póros* 'o znaczeniu właśnie 'rosa' (SRNG XXX 80, s.v. *póros* '3.). Wyraz taki funkcjonował być może również w polszczyźnie; M. Rudnicki (1927: 64) zwrócił uwagę, iż w lwowskim wydaniu dzieł J. Słowackiego redaktorzy do oryginalnej frazy *ojczyznę tam za poroszą na wschód* dodali komentarz „*porosza/porosa = rosa* w poranku na trawie osiadła”. Nie jest wszakże jasne, czy w tym użyciu wyraz nie był ukrainizmem, a wariant *porosa* nie powstał wskutek celowego zbliżenia do wyrazu motywującego.

Pozery, gw. *Pożyry* (łąki w Miłkowicach). Autorka sprowadziła nazwę do antroponimu *Poser*, który jednak zaświadczono wyłącznie w Katowicach, gdzie bez wątplenia stanowi (świeża) graficzną polonizację niemieckiego nazwiska *Poser* (w Polsce znanego również tylko w tym mieście). Moim zdaniem należy rekonstruować **Pożyry* i zestawiać z czes. gwar. *požírka* 'głębokie miejsce w wodzie' (Mal'ko 1974: 51, z Jungmanna). Potencjalnie współrzedną nazwę zarejestrowano w Kieleckiem (*Požernica* -y, las w Szalasio, w pow. Kielce, UN XXIII 35, i *Požernice* -o, cz. Staromieścia w pow. Włoszczowa, UN XXXV 38), oraz na Wołyniu jako *Zapožyr*, chutor przy wsi Stobychówka powiatu kamień-kaszyskiego (Ark I 286); na gruncie miejscowej gwary sprowadzenie *y* do starszego **a* nie jest możliwe).

Powa — niejasna (mimo późnej, niewykraczającej poza zaawansowany wiek XIX, dokumentacji) nazwa sporego dopływu Warty, wcześniej może tylko dzisiejszego jego górnego biegu, do połączenia z przepływającą przez Tuliszków Pokrzywnicą (dalszy, wspólny bieg nosił dawniej właśnie nazwę *Pokrzywnica*). Ostatnio zajmował się nią J. Duma (wystąpienie na sympozjum etymologicznym w Krakowie w maju 2016 r.), próbując sprowadzić do pierwiastka **pōi-* 'pić' na stopniu zanikowym i przyjmując znaczenie 'rzeka pijąca'. Bardziej prawdopodobny wydaje się związek z rdzeniem **peu(ə)-* 'gnić, cuchnąć', definiowanego zrównaniem litew. *pūti* 'gnić' : stind. *pūyati* 'gnije, śmierdzi' : łac. *pūteō* 'śmierdzieć', uważanym za zaginiony w słowiańskim (z takiego rdzenia wywieść można bezproblemowo strukturę **poūā* > *Powa*). Należałoby jednak przy okazji rozważyć na nowo etymologię zachodniosłowiańskiego terminu kulinarnego **povidlo* (pol. *powidla*), dotąd analizowanego jako **po-vi-dl-* 'ucierane ruchami okrężnymi' (Brückner, Bańkowski, Machek, znajdującego jednak nawiązania w toponimii (*Powidzko* < *Powidzko* i *Powidla* -deł, łąki w Teklinowie w pow. Radomsko, UN XLVIII 103). Być może punktem wyjścia było tu 'gnijące owoce' (utrwalone w toponimii), skąd dalszy rozwój w kierunku 'powidla' z racji ogólnego podobieństwa wyglądu i konsystencji.

Przysowa (pole w Rzymysku), *Przysowy* (pola w Posoce i Krępie), *Przysówek* (pole w Boleszyczynie). Autorka podążyła tradycyjną ścieżką, analizując nazwę jako *Przy* + *sowa* (z paralelami w rodzaju *Przygąska*, *Przykuna*). Nagromadzenie polskiego materiału porównawczego¹¹ podej-

¹¹ Por. *Przyszów*, w zapisach z XIV w. <*Pr(z)e-*>, wieś w gm. Bojanów (NMPol IX 366); *Przysowa* (od XVI w.), dopływ Słudwi (Duma, 1999, s. 66); *Przysowa* -y, gw. *Pszysowa* -y (UNMasz XCV 11), łąka w Łądku, w pow. Słupca (UNMatr XCV 11; Chojnacki, 2009, s. 35); *Przysowy*, 1490 <*Przesowa*>, wieś w pow. Przasnysz (NMPol IX 363); *Przysowy*, gwar. *Pszysowy*, *Pszysuf*, pole w Chorzeplinie w pow. Poddębice (UNMasz XLVII 26); *Przysowie* -a, pola w Siedlcu w pow. Tarnów (UN XV 91); *Na Przyszowach*, pastwisko w Czernichowie w pow. Kraków (UN I 28); *Przysowiec* -wca, łączki w Domacynach w pow. Mielec (UN LXV 42). Tutaj może także *Przysuwa* -y, łąka w Osinach, w pow. Ilża (UN XX 23); *Prasowa* -y, torfowisko w Lipie w pow. Chodzież (UN LXXV 11); *Przysów* -owa, wieś w gm. Jędrzejów (NMPol IX 363 s.v.; metryka dwudziestowieczna); *Przyszów* -owa, cz. Podolan w pow. Wadowice (UN XVI 52).

ście takie bezwzględnie jednak falsyfikuje (czemu akurat model nazwotwórczy miałby zyskać szczególną produktywność w wypadku nazwy sowy?). W toponimii pol. występuje też wariant *Przesowa* (*Przesowa* -y, gw. *Pšesova* -y, cz. Serafina w pow. Łomża, UNMasz CLIX 22, PRNG *Przesowy*, z reflekssem *e* jasnego). Nazwy znajdują nawiązania na Białorusi (ojkonim *Perasóva* -y w pow. bobrujskim, obw. mohylewski NNPRB-Mah 75 i *Perasóŭki*, łąka we wsi Bahuševičy w pow. berezyńskim, obw. miński MikrBel 189). Bez wątplenia mamy tu zatem zanikły apelatyw topograficzny (utrzymujący się najdłużej, jak może wynikać z produktywności współrzdennych nazw, właśnie w okolicach pow. tureckiego). Rekonstruowane **persova* można zestawzić z ros. gw. *prósóv* 'kałuża, głęboki wybój na drodze', *prosóvy* 'grząskie, wciągające miejsca na bagnach' (SRNG XXXII 236), etymologicznie może 'co się przesuwa pod nogą', przyjmując wahanie izofunkcyjnych prefiksów **pro-* i **per-*.

Sania ~ **Sanie** (pl.), pole we Wrzącej i łąka w Leśnictwie (dwa różne gniazda) oraz *Na Sani*, łąka w sąsiadujących z Leśnictwem Siedliskach, słusznie posłużyły Autorce do rekonstrukcji apelatywu **sania*, który pozostawiono jednak bez dalszych komentarzy. Można tutaj dołączyć inne znane w toponimii polskiej mikrotoponimy, m.in. *Saniska* czy nawet nazwy mniejszych rzek w rodzaju *Saniny* (Duma, 1999, s. 74) czy *Sanicy* (Rymut, 2001, s. 131–132). Jeśli mamy tu do czynienia z rodziną wyrazową nazwy 'sanek', moglibyśmy dopatrywać się topograficznego znaczenia 'droga zimowa' (por. znaczenia ros. gw. *sánnica*, SRNG XXXVI 121) albo jakiegoś znaczenia związanego z rzeźbą terenu.

Siepskie (pole w Żeroniczkach), *Na Siepie* (pola w Boleszczynie i Żeroniczkach), podawana także ze Spicymierza Kolonii przez J. Prugar jako *Siepy* (2014, s. 122), bez uzasadnienia wywodzona przez E. Zając od nieznanego na terenie powiatu nazwy osobowej *Siepa*, przez Prugar zaś łączona z czasownikiem *siepać* 'pruć się na brzegach (o tkaninie)'. Bez nawiązań apelatywnych w polskim i prawdopodobnie również słowiańskim. Może wariant apofoniczny (**sěp-*) terminu *sap(a)* 'grząska, przesycona wodą ziemia', co w przypadku rodziny wyrazowej wyraźnie dźwiękonaśladowczego pochodzenia szczególnie prawdopodobne.

Świdle, nazwa cz. Skarżyna (też PRNG¹², brak w UN C), wywodzona przez Autorkę bezpośrednio od fitonimu *świda*, co mało prawdopodobne wobec powtarzania się podstawy nazwy w innej części Wielkopolski (*Świdlin(a)*, cz. Szamotoł, zob. UNMasz XCVI 5; UNMatr XCVI 30; WUN III 431); por. jeszcze *Świdlina* -y, pole w Szańcu w pow. Busko-Zdrój (UN XIX 77); *Świdłowa Góra* -ej -y, wzniesienie w Sukowie w pow. Kielce (UN XXIII 75). Zapewne derywat modyfikacyjny od określenia 'derenia świdwy' (**svidlb?*, **svidьlb?*), którego ślady należałoby dopiero odszukać w słowiańskich zbiorach fitonimicznych. Brak informacji gramatycznej¹³ nie pozwala jednak stwierdzić, czy nazwa stanowi plurale, czy strukturę na **-bje*.

Upola (pola w Radczynach i Sarbicach). Autorka widzi tu derywat wyrażenia przyimkowego u *pola*. W rzeczywistości (por. wyżej) zapewne pierwotne *Upâl-*; por. także *Upalisko*, wzniesienie w Mucharzu nad Skawą (MpBesMał B8). Można dopatrywać się tu apelatywu o znaczeniu 'miejsce wypalone' albo 'miejsce stale wysuszane słońcem' (wyrazy o zbliżonych znaczeniach znane są leksyce topograficznej języków słowiańskich, np. pol. gw. *zãžga*).

Wydyszyna (pole w Posoce), wywodzona od nieznanego polskim zbiorom nazwy osobowej **Wydysz*, zapewne pochodzi od **vydych-*, zanikłego apelatywu oznaczającego wyziewy (dość liczne w słowiańskim apelatywy odnoszące się do bagien oparte na pierwiastku **d^heus-*). Co ciekawe, identyczną nazwę zanotowała J. Prugar (2014, s. 123) z położonej chyba w całości na przeciwnym brzegu Warty Brzozówki.

Zozy (cz. Wróbliny oraz pole i łąka w pobliskiej Zadwornej; czy na pewno jedno gniazdo?). Autorka rekonstruuje apelatyw **zoza*, brzmienie takie trzeba uznać jednak za gwarowe. Identyczną

¹² Według Geoportalu osada leży jednak w dzisiejszym pow. kaliskim.

¹³ Według WUN III 430, 431 (i PRNG) nazwa ta (oraz drugie Świdle-Czerwień w okolicy, może to samo pierwotnie gniazdo?) to pluralia.

nazwę zanotowano w sąsiednim pow. kaliskim (*Zozy Zoz*, łąki w Zagorzynie, UN LXXX 22), zbliżoną w sąsiednim pow. sieradzkim (*Rzoze Rzozy*, pola w Przedłęczu, UN L 21); formę „oficjalną” *Rzoze* ustalono na podstawie częściowo zapewne odmazurzonego zapisu *Žoze* (UNMasz L 25), ale w PRNG *Zorze*, co wskazuje na wyjściowe **Zoze*. Tę ostatnią należy traktować jako formę *difficilior* i na jej podstawie rekonstruować fleksję miękkotematową. Zestawienie z zaginioną nazwą miejscową <*Zazycza*> (prawdopodobnie Łęczyckie; por. Koz VII 277) prowadzi ostatecznie do rekonstrukcji **žaža* (stpol. **žāža* lub **žāžā*, skąd **zoza* lub **zozo*), którą można wyprowadzać od pierwiastka **žeg-* ‘palic’ na stopie wzdlżenia. Znaczeniem wyrazu mogło być ‘miejsce wypalone’ lub może ‘pokrzywa’ (to ostatnie znaczenie realnie zaświadczone dla brzmienia *žaga*, por. Kozłova 2013, s. 131–132). Na topograficzne znaczenia struktury **žaža* w innych językach dotąd nie natrafiłem.

Śladami zaginionych apelatywów (lub przynajmniej znaczeń) wydają się również *Dobory* (pole w Kiszewach; por. *Dobór -oru*, pola w Dębsku w pow. Mława, UN CXXXI 29, i *Dobory -ów*, pola w Szydłowie, ib. 30), *Upędy* i *Chlebanki* (por. *Chlebunki* < **Chlebānki*? w sąsiednim pow. konińskim, UNMatr LXXXIII 48; UNMasz LXXXIII 51: łąka w Wilczogórze; por. także *Chlebanka -i*, gwar. *Chlebanka -i*, UNMasz L 57, łąki we wsi Duszniki w pow. Sieradz UN L 40; *Chlebanka -i*, bagno we wsi Ignackowo w pow. Lipno UN CLXXX 39; *Chlebonka -i*, pole we wsi Dworzyska w pow. Śrem UNMatr XCVIII 17). Nie wykluczałbym topograficznej genezy nazwy *Wichrza* (cz. Bud Słodkowskich), wywiedzionej od *wicher*, w niektórych gwarach ukraińskich współrzedne nazwy mają bowiem znaczenie ‘wiru wodnego’ (niemniej dokładnej formalnie paraleli apelatywnej nie znalazłem). W przypadku nazwy *Posoka* nie jest chyba przypadkowe, że obie toponimiacje wystąpiły we wschodniej Wielkopolsce (co sugeruje tu istnienie znaczenia topograficznego).

Nie objaśniono lub objaśniono błędnie pewną grupę nazw znajdujących uchwytnie nawiązania apelatywne w leksyce polskiej. *Siedza*, nieznaną wcześniej nazwą rzeczki, tłumaczy się w związku z apelatywem *siedza* < **sēdja*, zachowanym w kaszubskim i innych językach słowiańskich (w lokalnych szatach fonetycznych) w odniesieniu do stacjonarnego urządzenia do połowu ryb, który mógł stawać się nazwą wód płynących (por. W. Boryś w SEK IV 258–259; tu dalsza literatura). Nazwa *Regrasy* może pochodzić od gwarowej postaci nazwy trawy *rajgras*. *Wywoźna Góra* może wiązać się nie tylko z wywozieniem, ale i apelatywem *wywóz* ‘wawóz’ (por. Treder, 2000, s. 220). *Okręt* (o takim brzmieniu droga i pole w Tarnowej) w gwarach śląskich miewa też znaczenie ‘zakręt’ (por. SNGŚ IX 68 s.v. *Okręt*, przekaz *okrant* z kartoteki „Słownika gwar śląskich”). Nazwy *Kolnica* i *Kołowa* mogą nawiązywać do znaczenia leksemu *kolo* ‘meander rzeki; starorzecze’, potwierdzonego polskimi materiałami toponimicznymi (por. Babik, 2016, s. 115). *Na Podolku* wywodzić należy raczej od *podół*, z etymologicznym *po-* (por. *podole*), niż *padół*, wykazującego refleksy *a* jasnego. Podobnie nazwa *Porowy* (wywiedziona od *po rowie*) znajduje motywację w apelatywie *porowa* ‘parów’ (Nitsche, 1964, s. 60), obocznym do *parowa*¹⁴, w toponimii znanym także w innych częściach Wielkopolski. Nazwa *Otoki* (pole w Chocimiu) nawiązuje zapewne do dawnego znaczenia ‘wyspa’, a nie do nietopograficznych znaczeń podawanych przez Autorkę za współczesnymi słownikami. *Moras* ~ *Moraz* (pole w Długiej Wsi) wywiedziono od nazwy osobowej (nieznanej w powiecie), gdy tymczasem apelatyw taki, o znaczeniu ‘błoto’ (z niem. *Morast*), znany jest na Kaszubach i Powiślu Gdańskim (por. np. Treder, 2000, s. 225).

Kilkakrotnie zanotowała Autorka nazwę *Szelonka* (pole w Polichnie) ~ *Szelonki* (pola w Chrzęblichach i Międzyzlesiu, łąki w Marianowie i Mariantowie)¹⁵, wyprowadzając ją od apelatywu *szelować* ‘płytko orać’. Jednakże w kartotece „Słownika gwar polskich” leksemy te, niewątpliwie zapożyczenia niemieckie, grupują się na Śląsku oraz w ziemi chełmińskiej i na Warmii; w środkowej Polsce zapewne nie występowały. Kartoteka ta notuje natomiast zapisany w punkcie 217 „Atlasu ję-

¹⁴ Jakkolwiek wariant ten miewa w gwarach *ā*.

¹⁵ Obiekt z Polichna, Mariantowa, Chrzęblich i Międzyzlesia wyznaczają jedno gniazdo.

zykowego kaszubszczyzny” (krajniacki Suchorączek, pow. Sępólno Kraj.) apelatyw *śelonki* ~ *śelonki* w znaczeniu ‘jeżyny’ (AJK III 102; wyraz nieuwzględniony w SEK).

Z recenzenckiego obowiązku skomentuję także znane już wcześniej ojkonimy, których genezę widzę inaczej niż Autorka. *Piętmo* rozwinęło się prawdopodobnie ze starszego *Pietmo* (por. zapis z r. 1443 <*Pietno*> w NMPol VIII 437 s.v.), z antycypacyjną, wtórną nosowością; niejasne **Pet-* tkwi także w mikroojkonimie *Pietnica* -y (cz. Soboklęszcza w pow. Ciechanów, UN CXXIII 10) i w ukraińskim zapewne z pochodzenia mikrotoponimie *Pietyska* -o (las w Kobylnicy Ruskiej w pow. Lubaczów, UN LXIII 36). *Warenkę* wywiedziono od równobrzmiącego, lecz niezaswiadczonego antroponimu; prościej przyjąć ponowienie dawnej nazwy miejsca *War(e)n(k)a* nawiązującej np. do słów. **var-* ‘(gorące) źródło’. Wyprowadzanie n. *Polichno* z prasł. **polъ* niezgodne jest z intencją monografisty tych nazw, rekonstruującego tu zaginiony ap. **polik(ъ)no*. Łączenie polskich nazw *Rzecht* i *Rzekt* z czasownikiem *rzekać* kwestionuję od wielu lat (ostatnio Babik, 2017a, s. 55, przypis 12; Babik, w druku). *Czachulec*, jeśli pochodzi istotnie od nazwy osobowej, nie determinuje jej postaci jako **Czachul* (równie możliwe są **Czachula*, **Czachul* itd.). Łączenie nazwy *Bierzmo* (wcześniej *Bierzno*) z prasł. **brъna* ‘błoto, muł’ (w rzeczywistości **brъn-*) jest wykluczone (zapewne pierwotnie **Bierzwno* > *Bierzno* > *Bierzmo*, por. oboczne *bierzmo* ‘belka’ < **brъrvъno*). *Skęczniew* zakłada miękką podstawę antroponimiczną (np. **Skęczeńi*), w żadnym razie twardą. Podstawa nazwy *Mariantów* jest niejasna, wbrew wymowie hasła wcześniejsza forma **Mariantów* nie jest tu zaświadczona (por. NMPol VI 523, s.v. *Mariantów* (1) i (2); zapewne pierw. **Marantów* (por. NMPol VI 504, s.v. *Marantów*), przekształcone pod wpływem *Marian*, *Marianów*). *Wietchinin* < **Wietchynin* można wywodzić od antroponimu **Wietchynia*, nie *Wietchy* (taka podstawa wymagałaby formantu *-inin*). Wreszcie onomaści powinni unikać podawania etymonów odpelatywnych nazw osobowych motywujących ojkonimy zaświadczone od XIV w. z głosami w rodzaju ‘robotnik, rzemieślnik wyspecjalizowany w obsłudze tokarki, wykonujący różne prace obróbkowe na tokarce’ (*Tokary*).

Kilka innych drobniejszych uwag i poprawek. O nazwach *Przyrośle* i *Tobolice* pisałem w innym miejscu (Babik, 2017b, c). *Szwerskie* trudno wyprowadzać od *Szwerc* (nazwisko nieznanne w powiecie; oczekiwalibyśmy brzmienia †*Szwercokie*), a *Wilsk* od *wilk* (oczekiwalibyśmy †*Wilck*), pręcej mielibyśmy tu **Widlsk* lub jeszcze inną strukturę **Wil-sk*. Bezasadna jest standaryzacja (s.v. *Wyszyna*) stpol. wyrazu jako *wyszyna* (występuje tu etymologiczne **vъs-* < **vъs-j-*). *Ślubnik* może być — moim zdaniem — zniekształceniem pierwotnego **Slubnik* (**s(t)lub* ‘słup itp.’, por. prasł. oboczne **stlъbъ*). *Grzebalizna*, wobec braku w powiecie nazwiska *Grzebała*, jest może śladem zanikłego świeżego apelatywu o znaczeniu ‘grzebowisko, miejsce, gdzie grzebie się padłe zwierzęta). *Dzierlik* z pewnością nie pochodzi od apelatywu *dzierlatka* (por. nazwisko *Dzierlik*). *Zagozdy* (gw. *zozozdy*) nie pochodzą od wyrażenia *za gozdem*, lecz z racji pochylenia w przedrostku należy tu widzieć gwarową postać nazwiska *Zagozda*, dość częstego w powiecie (: *zagozda* ‘gwódź na końcu osi wozu’). W kilku(nastu) hasłach (np. *Rachowa*) przytoczone w kursywie zapisy gwarowe stały się przedmiotem podstawienia czcionek.

Nazw niejasnych jest właściwie bardzo niewiele (*Babinot* — trudno nawet odgadnąć model nazwotwórczy, w ramach którego nazwa powstała¹⁶; *Kilania*), a takie przypadki, jak *Przykona* < *Przykuna* (od pierwszej połowy XII w.), mimo niejasności uznamy za rodzime. W innych ([*Kaczki*] *Plastowe*) niejasność wynika głównie z niepewności co do pierwotnego brzmienia.

Jak powiadam, zdecydowałem się recenzować „Toponimie powiatu tureckiego” (po dłuższym okresie nierecenzowania czegokolwiek) z dwu, bardzo odległych od siebie względów: raz — w celu uhonorowania poznawczo nader interesującego, ważkiego zbioru nazw, dwa — by zaprotestować przeciwko dalszemu obniżaniu mocno nadwyrażonych standardów już nie tyle interpretacyjnych

¹⁶ Autorka zadawała się sprowadzeniem nazwy do ap. *babina*, komentując „Dawniej w tej części wsi mieszkały tylko kobiety” (!).

(do czego zdążyliśmy właściwie przywyknąć), ile dokumentacyjno-prezentacyjnych. W razie dalszego ich obniżania nie będzie wyjścia — przynajmniej część środowiska, rozumiejąca i respektująca umocowania polskiego nazewnictwa terenowego wykraczające poza polszczyznę i polonistykę, zmuszona będzie gwałtownie protestować. W tym konkretnym wypadku czytelnik książki niewątpliwie ma prawo domagać się dodatkowych, pełniejszych informacji, przede wszystkim jasnego przypisania poszczególnych nazw poszczególnym źródłom (zwłaszcza oddzielenia nazw pozyskanych w terenie od zebranych ze źródeł kartograficznych sprzed dziesięcioleci), dalej — wyjaśnienia, które z zapisów gwarowych są prawdziwe, ewentualnie dołączenia informacji gramatycznej (o ile taka w ogóle została zebrana) oraz lokalizacji, wreszcie wyjaśnienia wątpliwości związanych z notacją Ź i innymi szczegółami fonetycznymi (być może Autorka dysponuje nagraniami, w których przewijają się przedmiotowe nazwy i które można byłoby poddać specjalistycznej analizie fonoskopijnej). Książka, jak można wyczytać w internecie, jest pokłosiem rozprawy doktorskiej obronionej w 2014 r., może zatem udostępnienie jej tekstu — o ile został przygotowany w sposób bardziej informatywny — pozwoliłoby wyjaśnić część wskazanych kwestii.

Aby zakończyć akcentem bardziej optymistycznym, chciałbym jednak zachęcić Autorkę (i jej otoczenie) do kontynuowania eksploracji terenowej w powiatach sąsiednich. Doświadczenie innych uczy, że zadanie to nie należy do łatwych — zwłaszcza obecnie, gdy dotarcie do starszych ludzi na wsi, przesadnie chronionych przez rodziny przed kontaktem z obcymi, jest trudniejsze niż dawniej. Oprócz kompetencji „gwaroznawczych” niezbędna okazuje się pewna doza stosownych umiejętności interpersonalnych, a te, jak się wydaje, E. Zając w sobie wykształciła¹⁷. Środkowa Polska, z natury rzeczy leżąca w polu zainteresowań naukowych ośrodka łódzkiego, a dotąd spenetrowana raczej pobieżnie, w mojej ocenie należy do terytoriów szczególnie silnie nasyconych w przeszłości odłożoną w nazewnictwie miejscowym archaiczną słowiańską leksyką toponimiczną, co mimo upływu czasu i daleko posuniętych procesów odnawiania tego nazewnictwa nadal kusi perspektywą ekscytujących odkryć.

LITERATURA

- AJK III — Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich. Zesz. III, cz. II: Wykazy i komentarze do map 101–150. Wrocław: Ossolineum, 1966.
- Ark I — Słownik mikrotoponimiv i mikrogidronimiv pівнічно-західної України та суміжних земель. I: A–K. Luc'k: Veža, 2006.
- B a b i k, Z. (2003). O rzekomym prasłowiańskim **dьboľь*. Rocznik Sławistyczny, LIII, s. 15–20.
- B a b i k, Z. (2012). Korespondencje akcentowe między słowiańskim i starszymi językami indoeuropejskimi (pierwotne neutra tematyczne). Przyczynki do krytyki akcentologii post-Illicz-Swityczowskiej. Kraków: Lexis.
- B a b i k, Z. (2016). Profesor Franciszek Sławski w moich oczach. JPol, XCVI, s. 112–121.
- B a b i k, Z. (2017a). Głosa czy nazwa terenowa? O dwóch dyskusyjnych miejscach XV-wiecznych ksiąg ziemskich. JPol, XCVII (4), s. 49–58.
- B a b i k, Z. (2017b). *Przerośl* — próba rekonstrukcji ewolucji znaczenia apelatywu topograficznego. Onomastica, LXI/2, s. 323–334.
- B a b i k, Z., (2017c). *Tobola* — szczęśliwie rozwiązany (?) problem (nie tylko) polskiej toponomastyki. Jezikoslovni zapiski, 23 (2) [Ob jubileju Ljubov Viktorovne Kurkine], s. 53–66.

¹⁷ Z ciekawością przeczytałbym coś na kształt wspomnień czy relacji z technicznej strony prowadzonej przez Autorkę eksploracji terenowej. Miałem już okazję wysłuchania podobnych, acz skrótych relacji zarówno niektórych uczestników eksploracji z końca lat pięćdziesiątych, jak i młodszych badaczy próbujących kwerendować w terenie dzisiaj.

- Babik, Z. (w druku). Wkład Andrzeja Bańkowskiego w badania nad słowiańskim złożem apelatywnym w toponimii polskiej. W: U. Wójcik, V. Jaros (red.), *Przeszłość w języku zamknięta*. Częstochowa: Wyd. AJD, s. 87–100.
- Bąk, P. (1986). Gwary województwa konińskiego. W: *Województwo konińskie. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju*. Monografia regionalna. Łódź–Konin: UŁ, s. 114–123.
- Chojnacki, J. (1995). Nazwy terenowe w północno-zachodniej części województwa konińskiego, Poznań: Wyd. PTPN.
- Chojnacki, J. (2009). Nazwy terenowe wsi Łądek w powiecie słupeckim. *Językoznawstwo. Współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze*, 3, s. 33–40.
- Dejna, K. (1973). *Dialekty polskie*. Wrocław: Ossolineum.
- Dejna, K. (1981). *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Warszawa–Łódź: PWN.
- Duma, J. (1999). *Gewässernamen im linken Zuflußgebiet der Weichsel zwischen Pilica und Brda. Hydronymia Europaea, XIV*. Stuttgart: F. Steiner.
- Koz VII — S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski. II: P–Ż*. Poznań: Krajowy Instytut Wydawniczy, 1928.
- Kozlova, R. M. (2013). Otráženie ablautu v slavánskej onomastike. *Studiï z onomastiki ta etimologii*, s. 108–142.
- Małko, R. N. (1974). *Geografičeskaâ terminologiâ češskogo i slovackogo âzykov (na obšeslavánskom fone)*. Minsk: Nauka i tehnika.
- MikrBel — *Mikratapanimiâ Belarusi. Materyâly*. Minsk: Navuka i tehnika, 1974.
- MpBesMał — *Beskid Mały. Mapa turystyczna*. Wyd. 5. Warszawa–Wrocław: Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, 1991.
- NMPol — *Nazwy miejscowe Polski. Historia — pochodzenie — zmiany*. Red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, U. Bijak. Kraków: IJP PAN–DWN–Pandit, 1996–.
- NNPRB-Mah — *Nazvy naselenyh punktaŭ Rěspublici Belarus’*. *Narmatyŭny davednik. Mahilëŭskaâ voblaste’*. Minsk 2007: Tehnalogiâ.
- Nitsche, P. (1964). *Die geographische Terminologie des Polnischen*. Köln–Wien: Böhlau Verl.
- PRNG — *Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych*. Pliki w formacie .xml dostępne pod adresem <http://www.codgik.gov.pl/index.php/darmowe-dane/prng.html>.
- Prugar, J. (2014). Mikrotoponimia i okjonimia gminy Uniejów. *Rocznik Uniejowski*, 3, s. 111–134.
- Rieger, J., Wolnicz-Pawłowska, E. (1975). *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty*. Wrocław: Ossolineum.
- Rudnicki, M. (1927). *Język jako zjawisko pamięciowe (prawo identyfikacji wyobrażeń niedostatecznie różnych)*. W: *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*. I, Cracoviae: Gebethner & Wolf, s. 53–69.
- Rymut, K. (2001). *Gewässernamen im linken Zuflußgebiet der Weichsel zwischen Przemsza und Pilica*. *Hydronymia Europaea, XVI*. Stuttgart: F. Steiner.
- SEK IV — W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny. IV: P–S*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2002.
- SGP VI/3 — *Słownik gwar polskich. T. VI, zesz 3 (18)*. Kraków: IJP PAN, 2003.
- SNĜ IX: *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. IX: Noc–Path*. Opole: Instytut Śląski, 1999.
- SP — *Słownik prasłowiański*. Wrocław: Ossolineum, 1974–.
- SRNG — *Slovar’ russkikh narodnyh govorov*. Leningrad: Nauka, 1964–.
- SW — *Słownik języka polskiego, ułożony pod redakcją J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego. I–VIII*. Warszawa: nakładem prenumeratorów, 1900–1927.
- Treder, J. (2000). *Kaszubskie apelatywa toponimiczne w słowniku Bernarda Sychty*. W: H. Popowska-Taborska (red.), *Słowiańskie słowniki gwarowe*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, s. 217–239.

- Udolph, J. (1979). Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven. Heidelberg: C. Winter.
- UN — Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych. Warszawa: Urząd Rady Ministrów, 1963–.
- UNMasz — tzw. maszynopisy profesorskie UN, stanowiące etap przejściowy systematyzowania zebranego w terenie materiału na drodze do ostatecznego opracowania i wydania tomików UN. Maszynopisy te są przechowywane w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- UNMatr — przygotowane do powielenia matryce niewydanych tomików UN-owskich. Matryce te są przechowywane w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2006). Nazwy wodne dorzecza Warty od źródeł do ujścia Proсны. Warszawa: DiG.
- WUN III — Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce. III: P–Ż. Warszawa 1982: Wyd. Akcydensowe.
- Zajączk I-II — S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski, Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku. Cz. I: Abramowice–Mzurki. Wrocław: Ossolineum, 1966; cz. II: Nacki–Żywocin oraz dodatek i uzupełnienia. Wrocław: Ossolineum, 1970.

Zbigniew Babik
Uniwersytet Jagielloński
zbigniew.babik@uj.edu.pl